

EUROPÆISKE DRØMME OG DANSKE TRUSSELSBILLEDER

– sammenhængskraft i politisk diskurs

Af Per H. Jensen og Annick Prieur

Sammenhængskraft er et positivt ladet begreb, der er koblet til forestillinger om det gode og efterstræbelsesværdige samfund. Begrebets afstamning og betydning er dog mangestrengt. I sociologien (Emile Durkheim) og i politologien (Alexis de Tocqueville) har man historisk bygget på nogle grundantagelser om, at pluralistiske og differentierede samfund med velfungerende demokratier har svære eksistensbetingelser, hvis samfundet består af atomiserede, selvcentrerede, egoistiske og selvtilstrækkelige individer. I denne optik er begrebet om sammenhængskraft – *la cohésion sociale* – en metafor for sammenhold, samhørighed og fællesskab, herunder at samfundets individer har en følelse af, at de har fælles sociale og politiske anliggender. Samfundets sammenhængskraft, dvs. følelsen af at tilhøre et fællesskab, opstår gennem et socialt og politisk samkvem, der gør deltagerne til en del af en større helhed (social og politisk integration), ligesom sammenhængskraft betegner selve forekomsten af en harmonisk social helhed og et vellykket demokrati (systemintegration), hvis fundament er engagerede, demokratiske og socialt sindede medborgere (jf. Lockwood 1964, se også Olofsson i dette nummer af *Social Kritik*).

Ifølge T.H. Marshall (1950) er social og politisk samhørighed og ligeværdighed ikke mulig, hvis der i et samfund eksisterer dybe sociale, politiske og økonomiske uligheder. F.eks. vil følelsen af sammenhold og ligeværdighed ikke kunne opstå i befolkningsgrupper, der lever i dyb armod og fattigdom. Derfor er individuelle rettigheder, f.eks. retten til en acceptabel levestandard, en vigtig katalysator for sammenhængskraften. Det er ifølge Marshall økonomiske, politiske og sociale rettigheder, der forløser individer som ligeværdige og fuldgyldige medlemmer af samfundet.

Andre bidrag i dette nummer af *Social Kritik* – af Gimmler, Olofsson og Tonboe – redegør for, hvorledes sammenhængskraft er relateret til samfundsvidenskabelige begrebsdannelser. I denne artikel ser vi på, hvorledes sammenhængskraft betydningsstillægges i henholdsvis dokumenter fra EU og i den danske statsministers taler. En væsentlig forskel er her, at mens dokumenterne fra EU udtrykker en form for bekymring knyttet til mange former for ulighed, er Anders Fogh Rasmussens bekymringer mere snævert fokuserede. Derefter vil vi se på hvordan sammenhængskraft måles i EU, og hvordan Danmark placerer sig i disse målinger. Med afsæt i dette vil vi afslutningsvis kommentere den danske statsministerielle diskurs.

DEN EUROPÆISKE DISKURS

I EU har man gennem de sidste 50 år opereret med ideen om ”economic and social cohesion”, hvilket refererer til lighed for regioner og individer indenfor EU området. ”Cohesion” har i officielle dokumenter traditionelt været oversat til ”samhørighed”. I de senere år er det dog blevet stadig mere almindeligt at oversætte ”cohesion” til sammenhængskraft.

I EU kan idealet om sammenhængskraft spores tilbage til Rom-traktaten fra 1957, hvor der i indledningen til traktaten blev formuleret en hensigtserklæring om, at de økonomiske og sociale uligheder og skævheder mellem Europas regioner skulle reduceres. Med vedtagelsen af Den Europæiske Fællesakt i 1986, der er aftalegrundlaget for Det Indre Marked, gøres sammenhængskraft til en mere eksplicit målsætning. I Den Europæiske Fællesakt (artikel 130A) hedder det således:

”For at fremme en harmonisk udvikling af Fællesskabet som helhed udvikler og fortsætter dette sin indsats for at styrke sin økonomiske og sociale samhørighed. Fællesskabet stræber navnlig efter at formindske ulighederne mellem de forskellige områder og forbedre de mindst begunstigede områders stilling”.

Med Maastricht traktaten fra 1992 blev denne artikel inkorporeret i selve Traktaten om Det Europæiske Fællesskab som Artikel 158, dog med følgende reformuleringer:

”For at fremme en harmonisk udvikling af Fællesskabet som helhed udvikler og fortsætter dette sin indsats for at styrke sin økonomiske og sociale samhørighed. Fællesskabet stræber navnlig efter at formindske forskellene mellem de forskellige områders udviklingsniveauer og forbedre situationen for de mindst begunstigede områder eller øer, herunder landdistrikterne”.

I denne formulering er samhørighed en metafor for solidaritet mellem medlemsstaterne (se f.eks. Protokol (nr. 28 1992) om økonomisk og social samhørighed), idet

formålet er at fremelske en balanceret og bæredygtig udvikling, at reducere de strukturelle uligheder mellem EU's regioner, og at fremme lige muligheder for alle borgere indenfor EU området.

Fra midten af 1970'erne er sammenhængskraft i stigende grad blevet anvendt i betydningen af "social solidaritet". I 1974 blev der vedtaget en resolution om et socialt handlingsprogram (EFT nr. C 13 af 12.2.1974), ifølge hvilken der skal igangsættes foranstaltninger,

"der skal sikre gennemførelse af ligestilling mellem mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår, herunder aflønning."

Ovenstående førte i 1975 til et direktiv om gennemførelse af princippet om lige løn til mænd og kvinder. Formålet med det sociale handlingsprogram var i øvrigt at skabe større lighed ved at udligne lønmodtagerens leve- og arbejdsvilkår indenfor EU området. Denne ambition blev senest bekræftet i Nice Traktaten (2000):

"Social samhørighed, afvisning af alle former for udstødelse og diskrimination samt sikring af ligebehandling af kvinder og mænd udgør grundlæggende værdier i den europæiske sociale model, som blev bekræftet på Det Europæiske Råds møde i Lissabon. Beskæftigelse er den bedste beskyttelse imod social udstødelse. Væksten bør komme alle til gode, hvilket forudsætter, at de frivillige aktioner fortsættes og intensiveres, navnlig i de vanskelige kvarterer, for at tage højde for udstødes- og ulighedsfænomenernes kompleksitet og mange forskellige dimensioner. Ligesom beskæftigelsespolitikken spiller den sociale beskyttelse en afgørende rolle, uden at man af den grund må glemme betydningen af andre faktorer som f.eks. bolig, uddannelse, sundhed, information og kommunikation, mobilitet, sikkerhed og retfærdighed, fritid og kultur. Det er ligeledes vigtigt, at det lykkes at integrere de tredjelandsstatsborgere, som opholder sig lovligt på EU's område." (Bilag til

Formandskabets Konklusioner. Det Europæiske Råd i Nice, den 7. 8. og 9. december 2000).

Blandt de vigtige nye aspekter ved denne vedtagelse vil vi for det første fremhæve tilslutningen til den sociale investeringsstat, der aktivt forhindrer fremkomsten af negative sociale begivenheder så som fattigdom mv., først og fremmest ved aktivt at inkludere borgerne på arbejdsmarkedet. Omvendt forventes, at man ved at fremme den sociale integration og undgå social eksklusion kan "opnå højere erhvervsfrekvenser og økonomisk vækst, navnlig på regionalt og lokalt niveau" (jf. De Europæiske Fællesskaber 2004). Dvs. Nice vedtagelsen rummer en vision om, at økonomiske, beskæftigelsesmæssige og sociale politikker fungerer gensidigt forstærkende, hvilket vil bidrage til en højnelse af konkurrenceevnen og vedvarende økonomisk vækst.

For det andet vil vi pege på vedtagelsens ambition om at højne levestandarden og livskvaliteten for EU's borgere. I denne henseende henviser sammenhængskraft til arbejdsmarkedsintegration, en retfærdig indkomstfordeling og høj levestandard for alle, samt anstændige levevilkår hvad angår helbred, bolig, kultur, velbefindende mv. Et samfund kendetegnet ved sammenhængskraft er med andre ord et samfund, der kan tilbyde borgerne lige muligheder og livschancer i alle samfundets forskellige arenaer og sfærer.

For det tredje udvides sammenhængskraft her til at indeholde et forsæt om at bekæmpe alle former for diskrimination, herunder diskrimination eller udelukkelse af etniske minoriteter. Et samfunds sammenhængskraft vil med andre ord afhænge af, om samfundet evner at integrere etniske minoriteter på en tilfredsstillende måde.

Denne integration er blevet en af EU's helt centrale udfordringer. Det er med stigende styrke blevet påpeget, at racisme, fremmedhad og islamofobi, der har udvist en stigende tendens i de senere år, er nogle af de største trusler mod sammenhængskraften (se f.eks. KOM 2004: 379). I "Rådets direktiv 2000/43/EF af 29. juni

2000 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse”, hedder det for eksempel, at racisme eller forskelsbehandling ”på grund af race eller etnisk oprindelse kan undergrave ... økonomisk og social samhørighed”. Derfor spiller EU’s politikker til bekæmpelse af direkte og indirekte forskelsbehandling, racisme og fremmedhad en vigtig rolle for den sociale sammenhængskraft, både i forhold til EU’s egne etniske minoriteter (f.eks. romaerne) og i forhold til indvandrere fra tredjelande¹⁾. I øvrigt var 2007 ”det europæiske år for lige muligheder for alle”, og nogle af målene for det europæiske år var at fremelske respekt og anerkendelse af forskellighed, bl.a. med henblik på at fremme ”et samfund præget af større samhørighed”²⁾.

Dette indebærer også, at alle uanset race eller etnisk oprindelse, ikke blot skal have adgang til lønnet beskæftigelse, men også til social sikring, sociale goder, tjenesteydelser mv., idet det dog understreges, at forbud mod forskelsbehandling ikke omfatter en ulige behandling på grund af nationalitet.

Vigtigt i denne sammenhæng er det, at for EU er det ikke den etniske forskellighed i sig selv, der udgør et problem, men reaktionerne på den, i form af racisme og diskrimination, sammen med systematiske former for ulighed med hensyn til ressourcfordeling og deltagelse.

Lige behandling af borgerne er en af de vigtigste kilder til politiske institutioners legitimitet (jf. Dworkin 1977). En anden vigtig kilde til større legitimitet er effektive og velfungerende demokratiske politiske systemer. EU er ofte blevet beskyldt for at lide under mangel på demokratisk legitimitet, og demokratisk legitimitet er tæt koblet til sammenhængskraft. F.eks. hedder det i en EU resolution fra 2002, at ”den økonomiske og sociale samhørighed indgår som grundlæggende element i en europæisk identitet karakteriseret ved aktivt demokrati og folkelig opbakning”³⁾. Sammenhængskraft forudsætter med andre ord, at det politiske system i EU er tilgængeligt for alle befolkningsgrupper, hvilket vil befordre, at det enkelte individ føler sig som en del af en større helhed.

For at styrke EU’s demokratiske karakter indkaldte man på EU’s topmøde i Laeken i december 2001 til et europæisk konvent, der skulle komme med forslag til en styrkelse af EU’s demokratiske legitimitet. Bl.a. fik konventet til opgave at se nærmere på demokratisering, større åbenhed og effektivitet i EU. I juli 2003 afleverede konventet et udkast til en forfatningstraktat til EU’s stats- og regeringschefer, der efterfølgende vedtog dette udkast i juni 2004. Forfatningstraktaten lagde op til, at borgerne skulle gives mere indflydelse og inddrages i det europæiske politiske system. Med det franske og hollandske ”nej” til forfatningen i 2005 blev der dog sat et foreløbigt punktum i bestræbelserne på at befæste sammenhængskraften ad denne vej.

Helt tilbage til Rom-traktaten har der i EU været fokus på sammenhængskraft og solidaritet, og sammenhængskraft er organisk forbundet til den såkaldte Europæiske Sociale Model, der refererer til nogle grundlæggende fælles værdier i medlemsstaterne, som demokratiske tilstande, retfærdighed, lighed (f.eks. lige løn for lige arbejde), solidaritet, frie kollektive overenskomster, ikke-forskelsbehandling, individuelle rettigheder og pligter. I henhold til Europa-Parlamentets beslutning om en fremtidssikret europæisk social model (2005/2248(INI) indebærer modellen også: ”en fordelingspolitik med adgang for alle borgere til offentlige tjenesteydelser af høj kvalitet – og de høje sociale standarder, der allerede er opnået” (jf.). Et minimum af social beskyttelse i EU skal modvirke, at sociale begivenheder så som invaliditet, arbejdsløshed, sygdom, aldring mv. fungerer ekskluderende eller forårsager fattigdomslignende tilstande.

Den Europæiske Sociale Model er en særlig social markedsøkonomi, der ”repræsenterer et europæisk valg” (KOM (2005) 525), og som står som ”det bedste eksempel over for den øvrige verden på, at det er muligt at kombinere en åben og fri markedsøkonomi med social samhørighed” (Europa-Parlamentets beslutning om det økonomiske verdensforum og det sociale verdensforum i Davos og Porto Alegre (B5-0111/2003)). I denne aftapning er visionen

om sammenhængskraft i EU formuleret som et klart alternativ til individualismen og liberalismen, og visionen peger på en helt anden udviklingsvej end den amerikanske *laissez faire* kapitalisme. Den Europæiske Sociale Model signalerer således, at Europa og USA repræsenterer to vidt forskellige værdisæt og velfærdssystemer. I Nice (Det Europæiske Råd, Nice, den 7.-10. december 2000, formandskabets konklusioner) understregede man eksplicit social- og arbejdsmarkedspolitikkenes dobbelte formål, nemlig både at styrke konkurrenceevnen og at fremme den sociale samhørighed, dvs. forene økonomisk effektivitet med social beskyttelse.

Sammenfattende kan vi sige, at i EU har begrebet om sammenhængskraft i hvert fald tre dimensioner:

- sammenhængskraft indeholder en materiel dimension, idet EU sigter mod at mindske uligheder i livsvilkårene og levestandarden på tværs af regioner, køn, klasse mv.
- sammenhængskraft indeholder en deltagelsesdimension, idet EU efterstræber lige muligheder for deltagelse i samfundets økonomiske, sociale og politiske arenaer og sfærer.
- sammenhængskraft indeholder en identitetsdimension, idet det er EU's målsætning at sikre, at EU-borgerne forlenes med en følelse af at være en del af og tilhøre et større fællesskab.

DEN DANSKE STATS MINISTERIELLE DISKURS

En af de første i Danmark der anvendte begrebet "sammenhængskraft" var daværende statsminister Poul Nyrup Rasmussen, der i en tale til Folketinget den 5. oktober 1999 anvendte begrebet som modstilling til globaliseringens "centrifugalkraft". Han pointerede, at globaliseringens centrifugalkraft tenderer til at kassere de svageste grupper i samfundet. Ifølge Poul Nyrup Rasmussen er løsningen på problemet at sikre samfundets sammenhængskraft,

hvilket kan gøres ved, at vi i større grad tænker "på andre end os selv", at vi tager ansvar "for hinanden i den nye verden" og at vi sikrer, at samfundet kommer til at bygge på "retfærdighed" og "medmenneskelighed". Herunder anser Poul Nyrup Rasmussen fremmedfjendskheden som en trussel mod samfundets sammenhængskraft.

I de senere år har Anders Fogh Rasmussen forsøgt at erobre begrebet om sammenhængskraft, og på samme måde som hos Poul Nyrup Rasmussen, kan der fra Anders Fogh Rasmussen trækkes linier tilbage til diskurserne i EU. Men i modsætning til EU's fokus på ressourcer, deltagelse og identiteter, hvor værdierne ligger under, holder den nuværende danske statsminister sit hovedfokus på netop værdier, mens de andre temaer underordnes dette.

Vi kan lægge ud med Fogh Rasmussens tale ved Venstres Landsmøde i 2005, hvor sammenhængskraft kobles til et værdifællesskab, der bl.a. må indeholde "respekten for det enkelte menneskes liv og frihed. Respekten for at der skal være lige ret for kvinder og mænd, at der er ytringsfrihed i samfundet" (www.venstre.dk/fileadmin/venstre.dk/main/files/afr_lm_soendag05.pdf). Men med dette adskiller han sig dog markant fra stemmer i den danske debat, der hævder, at sammenhængskraft beror på værdifællesskaber, der (også) er forankret i religion (protestantismen eller grundtvigianismen) og etnisk forbundenhed.

Fogh Rasmussens værdifællesskab er dog knapt så rummeligt i den kronik han søndag den 21. maj 2006 sammen med Per Stig Møller offentliggjorde i Jyllands-Posten. I kronikken hedder det: "Det er rigtigt, at danskerne prioriterer de værdier, som i mere end to årtusinder har formet udviklingen i Europa. Lige fra det antikke Grækenland, op gennem den kristne middelalder, henover oplysningstiden og frem til det moderne velfærdssamfund. Det vidner om et åbent syn på, hvad det er, der definerer det europæiske fællesskab." I kronikken tages der indirekte forbehold for Tyrkiets medlemskab af EU. I kronikken diskuteres EU's ydre grænse på følgende måde: "Ellers går det EU som bå-

den, alle springer i, hvorefter den går ned! Vi bliver derfor nødt til at tage EU's evne til at optage nye medlemmer meget alvorligt. EU skal bevare sin sammenhængskraft og evnen til at træffe beslutninger. Ellers gavner det jo ikke EU's egne borgere."

I de følgende klip fra taler af Anders Fogh Rasmussen kan vi se nærmere på, hvordan begrebet sammenhængskraft optræder.

Her er nytårstalen 1. januar 2006: "Alle skal med. En god uddannelse til alle er den vigtigste forudsætning for, at vi kan opretholde et samfund uden store økonomiske og sociale skel. Et samfund, der hænger sammen. I slutningen af februar kommer regeringen med udspil til reformer. Reformen, som bl.a. betyder, at vi fremover bliver nogle år mere på arbejdsmarkedet og får flere indvandrere i arbejde. (...) Lad os stå sammen om et samfund, hvor der er frihed til forskellighed. Og et samfund, hvor der er et stærkt fællesskab om grundlæggende værdier. Et Danmark, som ikke blot har en stærk konkurrencekraft. Men også en stærk sammenhængskraft."

Dernæst finder vi et svar til Morten Østergaard (RV), som i en Folketingsdebat havde spurgt, om Statsministeren ikke ønskede at tage initiativer for at forhindre polarisering imellem befolkningsgrupper i Danmark (1. marts 2006): "Vi skal stræbe efter et samfund med en stærk sammenhængskraft, og stærk sammenhængskraft er noget med, at der er job og uddannelse til flere, end vi har haft mulighed for hidtil. Der er alt for mange indvandrere, som er uden job. Derfor er det en glæde, at det faktisk er lykkedes at øge beskæftigelsen. Det bestrider hr. Morten Østergaard jo heller ikke. Problemet er jo, at i 1990'erne blev der ført en løstagsig udlændingepolitik, som betød, at tilstrømningen hertil var for stor. Nu vokser flere og flere årgange til, som er meget store, og det gør jo altså, at det så er svært at følge med. Men det glædelige er, at der kommer flere i beskæftigelse, og at der bliver taget nye initiativer. Regeringen vil i slutningen af denne måned komme med et velfærdsudspil, som også vil have flere indvandrere i arbejde

som et væsentligt punkt. Men sammenhængskraft er også mere end uddannelse og job. Sammenhængskraft er også, at der i det danske samfund er et vist fællesskab om nogle grundlæggende værdier. Den værdimæssige side af integrationen er også vigtig."

Videre har vi afslutningstalen i Folketinget 1. juni 2006: "Regeringens mål er klart: Danmark skal være blandt de lande i verden, hvor det er bedst at bo, leve og arbejde. Også om 10 og 20 år. Vi skal være et land, hvor alle er med i fornyelsen. Hvor alle får del i fremgang og tryghed. Derfor skal vi sikre en stærk konkurrencekraft, så vi fortsat kan høre til blandt verdens rigeste lande. Og en stærk sammenhængskraft, så vi kan forblive et trygt samfund uden store skel."

Fogh Rasmussen tager dette tema op igen i åbningstalen i Folketinget 3. oktober 2006: "Vi vil ikke acceptere et splittet samfund, hvor en generation af unge nydanskere vokser op uden uddannelse og job, i frustration, bitterhed og had. Vi ønsker et samfund med en stærk sammenhængskraft. Et samfund, hvor der er lige muligheder, også for nydanskere. Et samfund, hvor alle er med."

Dernæst finder vi et svar i et interview i *Liberalt Overblik* nr. 1 februar 2007 (intervieweren er anonym): "*Hvordan går det med sammenhængskraften i Danmark?* Det går godt. Sammenhængskraft har både en økonomisk side og en værdimæssig side. Danmark er det land i verden, hvor vi har de mindste økonomiske og sociale forskelle. Det bidrager til, at vi på den økonomiske og sociale front har en stærk sammenhængskraft. Vi skal hele tiden være opmærksomme på, at de mest udsatte grupper i vores samfund følger med, når velstanden i vores samfund vokser. Det er også grunden til, at vi siden 2001 har bevilget adskillige mia. kr. til de mest udsatte grupper i vores samfund. Hvad angår den værdimæssige side af sammenhængskraften, så har den jo været udfordret i de senere år af, at der er kommet en betydelig indvandring til Danmark. Mange kommer med en historisk og kulturel baggrund, som er væsentlig anderledes end den, vi er vokset op med. Uddannelse og

job til danskere med indvandrerbaggrund er selvsagt overordentligt vigtigt, men i til-læg til det, er det altså vigtigt, at vi også gør en indsats for, at de, der kommer her-til, forstår de grundlæggende principper, som vores samfund bygger på. De helt grundlæggende værdier er det vigtigt, at vi holder fast i. Og vi må insistere på, at de også i fremtiden skal være grundlaget for vores samfund.”

Det kan se ud til, at det er blevet en fast post at tage temaet op i talerne til Folke-tinget. Her er fra afslutningstalen i Folke-tinget 31. maj 2007: ”Et konkurrencedyg-tigt samfund med sammenhængskraft for-udsætter også et velfungerende velfærds-samfund med service af høj kvalitet.”

Få dage senere siger statsministeren dette i sin Grundlovstale 5. juni 2007, en tale, der først og fremmest handlede om religion: ”I det hele taget kunne det bidra-ge til religiøs fred i det offentlige rum, hvis vi var meget mindre optaget af religiøse symboler. Det er voldsomt, som det kan hidse gemytterne op at se muslimske kvin-der bære tørklæde. Lad dog dem om det. Lad det velkendte danske frisind sikre ret-ten til at klæde sig, som man vil – også i det offentlige rum. På den anden side mø-der vi undertiden fra visse religiøse kredse en urimelig insisteren på hensyntagen til specielle, religiøst motiverede særordninger i situationer, hvor danske sædvaner støder sammen med andre normer og religiøse forestillinger. Det ville klart bidrage til færre religiøse spændinger i det offentlige rum, hvis der fra religiøse kredse blev ud-vist en passende fleksibilitet, pragmatisme og tilpasningsevne i de situationer. Vi skal i højere grad være bevidste om de princip-per og holdninger, der har gjort Danmark til et samfund med en stærk sammen-hængskraft. Det gør vi ved at insistere på, at religion først og fremmest er en privat-sag. Hvis vi skal opretholde den stærke sammenhængskraft, der er så væsentlig for Danmarks fremgang og stabilitet, er det nødvendigt, at vi også i fremtiden møder hinanden i det offentlige rum som men-nesker og borgere i Danmark – og ikke som repræsentanter for forskellige religioner.”

Det er gennemgående slående i Fogh Rasmussens taler, at han både vil kommu-

nikere, at det går meget godt i Danmark, samtidig med at han vil sende en advarsel om, at dette ikke er nogen selvfølge. Det er en moderne version af den klassiske og måske universelle bondediskurs efter en god høst: ”Ja, det er nu ikke så ringe, men ...” Man skal aldrig lade glæden over den nuværende situation løbe af med en, men altid huske at bekymre sig om fremtiden.

Hvilke bekymringer er der så tale om? Det er først fremmest den kulturelle heterogenitet, der anses som en trussel, da den tænkes at indebære værdimæssig heterogenitet. Fogh Rasmussen betoner at religiøs forskellighed ikke i sig selv er et problem, bare den holdes inden døre. Her er det shariaspøgelset som en trussel imod demokratiske værdier, der ligger lige under overfladen.

Dernæst italesættes ulighed som en trussel imod sammenhængskraften. Danmark skal være ”et trygt samfund, uden store skel”, og der skal være ”lige muligheder, også for nydanskere”. Men det er ikke entydigt klart, om økonomisk eller velfærdsmæssig ulighed i sig selv er en trussel, eller om den først bliver det, når den kobles sammen med etnisk forskellig-hed: Der skal være job og uddannelse til flere, men det er især ”alt for mange ind-vandrere, der er uden job”.

Det er slående, at der hvor EU-diskur-sen handler om ulighed som en udfordring, der skal overkommes – hvad enten den er efter medlemsstater, regioner, økonomiske klasser eller køn – taler Fogh Rasmussen om ulighed som en trussel.

Som sociologer er der nok en tredje trus-sel mod sammenhængskraften vi vil se som mere relevant, nemlig den, der skyl-des individualisme og privatisering, med den dertilhørende nedbygning af kollektive ordninger – som når stadig flere tegner private sundhedsforsikringer eller indgår i private pensionsordninger, eller når andelsforeninger opløses, fagforeninger taber medlemmer, børn skrives ind i priva-te skoler og unge vælger fitnesscentre frem for idrætsforeninger. Disse forhold ser ikke ud til at vække hverken EU's eller Fogh Rasmussens bekymring.

ER SAMMENHÆNGSKRAFTEN TRUET I DANMARK?

Aktuelt opfattes sammenhængskraften dog som værende under pres også i EU. Den trues bl.a. af "den fortsatte risiko for fattigdom og social udstødelse og de stigende uligheder, ændringer i ... familiemønstrene og forholdene på arbejdsmarkedet" (KOM(2003) 251), spatial segregation og xenofobi. I kampen mod fattigdom og social udstødelse erkendte man på et tid-

ligt tidspunkt et behov "for regelmæssigt at overvåge de fremskridt, der er gjort mod at opnå økonomisk og social samhørighed" (Protokol nr. 28 om økonomisk og social samhørighed, 1992). Til dette formål har EU's statistiske kontor (EUROSTAT) udarbejdet en række statistiske indikatorer. De følgende indikatorer optræder alle under hovedoverskriften "social cohesion" på EUROSTATs hjemmeside (se <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>):

Uligheder i indkomstfordelingen	Andelen af den totale, disponible indkomst, der modtages af de 20% af befolkningen, der har de højeste indkomster (øverste kvintil), i forhold til den indkomst, der modtages af de 20% af befolkningen, med de laveste indkomster (laveste kvintil).
Langtidsarbejdsløshed	Langtidsledige er personer, der mindst er 15 år og som har været ledige i 12 måneder eller derover, som har mulighed for at starte i et job inden for de næste to uger, og som aktivt har søgt et job på et eller andet tidspunkt indenfor de sidste fire uger, eller allerede har fundet et arbejde, som påbegyndes senere.
Andel, der er udsat for truslen om fattigdom: før indkomsttransfereringer	Andelen af personer med en disponibel indkomst (før sociale overførsler) under fattigdomsgrænsen. Denne er sat ved 60% af den nationale disponible median indkomst (efter sociale overførsler).
Andel, der er udsat for truslen om fattigdom: efter indkomsttransfereringer	Andelen af personer med en disponibel indkomst (efter sociale overførsler) under samme fattigdomsgrænse som ovenfor.
Andel, der mere vedvarende er udsat for truslen om fattigdom	Andelen af personer med en disponibel indkomst under fattigdomsgrænsen i dette år og i mindst to af de forudgående tre år.
Regionale forskelle i beskæftigelsesraterne	(Indikatoren kan ikke bruges på Danmark, og andre små lande, da disse lande ikke opdeles i mere end et eller højst to områder.)
Andel af unge, der tidligt har forladt uddannelsessystemet	Dette refererer til personer i alderen 18-24 år, der ikke har opnået et højt uddannelsesniveau (ISCED 0, 1, 2, eller 3), og heller ikke har modtaget nogen form for undervisning i løbet af de sidste fire uger.
Husstande uden erhvervsaktive	Indikatoren "Folk mellem 18-59 år, der lever i en husstand uden erhvervsaktive" beregnes som andel af personer i denne aldersgruppe, der lever i husholdninger, hvor der ikke er nogen der arbejder. Studerende i alderen 18-24 år, der bor i husholdninger udelukkende med andre studerende i samme aldersklasse, medregnes ikke.

Som det fremgår, anser EUROSTAT, at fuld beskæftigelse, indkomstlighed og lighed i adgange til uddannelse er centrale parametre for den sociale sammenhængskraft. I nedenstående tabel sammenlignes sammenhængskraften i Danmark (over tid) og med EU-15 og EU-25. I tabellen optræder ikke tal for "Regionale forskelle i beskæftigelsesraterne", da disse som nævnt ikke opgøres for Danmarks vedkommende.

Danmark i det begrænsede omfang af langtidsarbejdsløse, hvilket dog ikke er så bemærkelsesværdigt, når det dramatiske fald i arbejdsløsheden i Danmark siden midten af 1990'erne tages i betragtning. Alene Tjekkiet, Holland og Sverige i EU-25 ligger bedre placeret end Danmark, når det drejer sig om andelen af befolkningen, der befinder sig i en fattigdomsrisiko efter indkomstransfereringerne. Blot fire af EU-25 landene – alle østeuropæiske, dvs.

Tabel 1:
Sammenhængskraften i Danmark ved tre tidspunkter og i EU-15 og i EU-25 i 2005.

	DK 1997	DK 2001	DK 2005	EU-15 2005	EU-15 2005
Uligheder i indkomstfordelingen	2,9	3,0	3,5	4,8	4,9
Langtidsarbejdsløsheden	1,5	0,9	1,1	3,3	4,0
Andel af befolkningen i fattigdomsrisiko: før indkomstransfereringer		29	31	26	26
Andel af befolkningen i fattigdomsrisiko: efter indkomstransfereringer	10	10	12	16	16
Andel af befolkningen i en mere vedvarende fattigdomsrisiko.		6		9	
Andel af unge, der tidligt har forladt uddannelsessystemet	10,7	9,0	8,5	17,3	15,2
Husstande uden erhvervsaktive			7,7	9,8	10,2

Kilde: EUROSTAT

Danmark er på mange måder duksen i EU. På de fleste parametre scorer Danmark meget højt på spørgsmålet om sammenhængskraft. Når det drejer sig om uligheder i indkomstfordelingen, er kun Sverige og Slovenien bedre placeret end Danmark. Kun Storbritannien overgår

Tjekkiet, Polen, Slovenien, Slovakiet – ligger bedre placeret end Danmark, når det drejer sig om andelen af unge, der tidligt har forladt uddannelsessystemet. Og endelig kommer Danmark ind på en ottendeplads i EU-25 i spørgsmålet om antallet af husstande uden erhvervsaktive.

Til gengæld ligger Danmark helt i bund – kun overgået af Irland og på samme niveau som Storbritannien – for så vidt angår andelen af befolkningen, der befinder sig i en fattigdomsrisiko, forud for indkomsttransfereringerne. Denne situation kompenseres dog meget kraftigt af det danske indkomsttransfereringssystem.

Selvom Danmark generelt ligger lunt i svinget, kan det dog også konstateres, at sammenhængskraften i henhold til disse indikatorer er på retur i Danmark. I Fogh Rasmussens regeringsperiode er indkomstuligheden i Danmark steget markant mere end i de øvrige EU-lande. Det er, som vi har set, imidlertid ikke denne negative udvikling, Fogh Rasmussen retter opmærksomheden imod.

Med et genuint sociologisk blik er det nok netop denne udvikling i ulighed, der burde vække bekymring, sammen med de tidligere omtalte individualiseringstræk. Private pensionsordninger, sundhedsforsikringer, friskoler osv. udhuler de universelle ydelser. Opbakningen til en velfærdsstat, der bygger på at nogle skal yde mere end andre for at alle kan nyde, sættes derigennem under pres. Set over et langt tidsperspektiv kan der således være stor grund til bekymring: Institutioner, som det har taget årtier eller århundreder at bygge op, udsættes for en snigende erosion.

Men foreløbigt ser det ikke ud til at denne erosion har ført noget værdimæssigt skred med sig i Danmark. I en survey blandt Aalborgs indbyggere i 2004 (COMPAS) finder vi, at 74% er helt eller overvejende enige i, at det danske velfærdsniveau skal opretholdes, selv om det kan betyde højere skatter. Men der er dog 40% som mener, at der er for mange, der ikke gider arbejde i Danmark i dag, hvilket indirekte udtrykker en skepsis til vore indkomsttransfereringssystemer. Larsen (2006) viser kun minimale bevægelser i de sidste tiår i svar på spørgsmål, om der er for mange, der modtager sociale ydelser uden at have behov for dem; om de sociale ydelser skal forblive på det samme niveau eller være højere, osv.

Men for os sociologer er der også en anden underliggende diskussion, der bør bringes op, og det er i hvilken grad forskel-

le i sig selv udfordrer et samfunds sammenhængskraft. Så langt har det meget handlet om økonomisk ulighed, men hvad med de kulturelle og værdimæssige forskelle? Vi kan jo godt lytte til forskellig musik og læse forskellige bøger, uden at sammenhængskraften af den grund er truet. Vi kan også have forskellige politiske orienteringer uden at sammenhængskraften trues – så længe vi alle har mulighed for at deltage og for at udtrykke os, og så længe det politiske system giver rum for at repræsentere denne forskellighed. Men når det gælder politik og moral er der nok alligevel en grænse for acceptabel forskellighed, eller et sted hvor disse forskelle bliver til afstandtagen, og afstandtagen følges af segregation og oplevede modsætninger. Og når det gælder værdimæssige og livsstilmæssige forskelle, der følger etniske skel, er der ingen tvivl om, at disse forskelle af mange opleves som betydningsfulde nok til at solidaritet og sammenhold ikke omfatter ”de andre” (jf. Putnam 2007, som hævder etniske forskelle på kort sigt afsvækker samfundets solidaritet). Men i hvilken grad dette skyldes forskellene i sig selv, i hvilken grad det skyldes fremstillingen af disse forskelle, eller i hvilken grad det skyldes, at disse forskelle gerne er knyttet til ulighed, er det ikke så nemt at sige noget om.

Måske er det uanset mere hensigtsmæssigt at vende blikket imod, hvordan sammenhængskraften kan sikres. Nils Mortensen gav en tankevækkende kommentar under specialeensur (sammen med en af denne artikels forfattere) af en afhandling af Pia Nielsen og Oline Pedersen (2006). De havde anvendt data fra COMPAS-projektet (www.socsci.aau.dk/compas) til at undersøge sociale forskelle i holdning til arbejdet. Blandt de forskelle de fandt, var at de kulturelt og økonomisk privilegerede i højere grad end andre grupper finder en mening i deres arbejde udenom den indtægt det giver. De har også flere andre goder knyttet til deres arbejde udover den højere løn, som større arbejdstidsfleksibilitet og større selvbestemmelse over arbejdets indhold og udførelse. Men måske var lighederne alligevel større end forskellene. For selv om endda flere højt end lavt

uddannede svarer ja til, at de gerne ville blive ved med at arbejde, uanset om de f. eks. skulle vinde i lotto og ikke derfor behøvede at gøre det, så svarer også de fleste lavt uddannede, at de ville det. I interviewene kommer der en meget stærk arbejdsmotivation frem, og en dyb og nærmest doksisk opfattelse af arbejde som en værdi, hvorfor det ikke er godt for nogen ikke at arbejde. Videre er her en tendens til at folk gør sig mere ens end de reelt er, ved at sætte pris på det de nu en gang kan få. Så fleksibilitet og indflydelse på egen arbejdssituation kan for adjunkten betyde forskningsfrihed, mens det for lastbilchaufføren betyder, at han selv må vælge hvilken rute han vil køre. Så kan vi alle være glade, og dybest set også ligne hinanden.

For dette var Mortensens pointe: Nielsen og Pedersen punkterer Thomas Højrup's gamle skel mellem lønarbejder og karrierelivsformen. De er ikke så forskellige endda. Med dette store danske fællesskab i hverdagens trummerum, tidsmæssigt og værdimæssigt underlagt arbejdslivets organisering, hvor meget betyder det så, at vi kan have forskellige politiske eller religiøse eller kulturelle orienteringer? Ikke nødvendigvis så meget – hvis bare man *har* arbejde, og dermed kan tage del i dette trummerum.

AFSLUTTENDE KOMMENTAR

Der er en implicit tidslinie i EU's og i Fogh Rasmussens fortællinger, der gør dem ret forskellige: EU's store projekt handler om at bygge broer over gamle skel, og den tilhørende fortælling er følgelig også optimistisk tonet og fremtidsrettet. Fogh Rasmussens fortælling handler om at forsvare det bestående mod tendenser til forfald. Fremtiden er ikke lys, men truende. Tonen er en anden end i forgængeren Nyrup Rasmussens forsigtige fremgangsdiskurs: "Kan vi ikke gøre det lidt bedre?" Tonen er selvsagt mindre direkte, men minder alligevel en hel del om et bestemt andet parti, hvis valgvideo ved folketingsvalget i 2007 mindede om at "noget truer" den danske idyl, og at "tryghed er ingen selvfølge".

Måske kan Jacques Derrida med sine analyser af teksters spil mellem nærvær

og fravær være til hjælp her. Han påpeger, hvordan et nærvær påkalder et fravær, og hvordan ord bærer spor om noget andet end deres aktuelle betydning. Hver gang Anders Fogh Rasmussen italesætter den sociale sammenhængskraft, er det *fraværet* af den han dybest set taler om. Hver gang mindes vi om den mulige og skræmmende situation, at sammenhængskraften skulle være fraværende. Hver gang mindes vi om, at den ikke kan tages for givet. Virkningen af italesættelsen er ikke at give os lyst til at fejre vort dejlige sammenhængskraftige samfund – som vi nok heller burde – men at vi får en oplevelse af, at denne sammenhængskraft er truet, selv om truslen aldrig nævnes eksplicit, selv om det, der siges, er så entydigt positivt. Retorisk er det et flot trick, fordi det giver en mulighed for at styre gennem angstskabelse uden at dette gøres eksplicit, som i den vulgære fætter Dansk Folkepartis retorik.

NOTER:

1. For en oversigt over EU's ligestillingspolitik, se Folketinget (2004) Rets- og Udlændingepolitikken i EU. København.
2. EUROPA-PARLAMENTETS OG RÅDETS AFGØRELSE Nr. 771/2006/EF af 17. maj 2006 om det europæiske år for lige muligheder for alle (2007) – mod et retfærdigt samfund.
3. Jf. ”Resolution til EU-Konventet” vedtaget af Det Europæiske Økonomiske og Sociale Udvalg på den 393. plenarforsamling den 18. og 19. september 2002 (mødet den 19. september 2002).

KILDER

EU-dokumenter

Alle EU-dokumenter, der her refereres til, kan findes ved at google på nøgleord, ved at gå ind på EUR-Lex' hjemmeside: <http://eurolex.europa.eu/da/index.htm> (hvor blandt andet alle traktater og EUs tidende EFT findes) eller på Europaparlamentets hjemmeside http://www.europarl.europa.eu/news/public/default_da.htm?language=DA. De statistiske oplysninger er fra EUROSTATs hjemmeside <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Anders Fogh Rasmussens taler

Når ikke andet er angivet, kan de anvendte citater fra hans taler findes på Statsministeriets hjemmeside. www.stm.dk

Rasmussen, Anders Fogh, interview i *Liberalt Overblik* nr. 1 februar 2007.

Rasmussen, Anders Fogh og Per Stig Møller: ”En praktisk tilgang til borgernes EU”. Kronik i *Jyllandsposten* 21/5 2006. (www.europraesentationen.um.dk)

Andre kilder

Dworkin, R. (1977) *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth.

Folketinget (2004) *Rets- og Udlændingepolitikken i EU*. København.

Larsen, Christian Albrekt: *The Institutional Logic of Welfare Attitudes*. Aldershot: Ashgate 2006.

Lockwood, D. (1964) ”Social Integration and System Integration,” in G. Zollschan and W. Hirsch (eds.), *Explorations in Social Change*. Boston: Houghton Mifflin.

Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and Social Class and other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nielsen, Pia og Oline Pedersen (2006). *God arbejdslyst!* Specialeafhandling, Sociologiuddannelsen, Aalborg Universitet 2006.

Putnam, Robert D. 2007. ”E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century” *Scandinavian Political Studies* Årg. 30: 2.

Rasmussen, Poul Nyrup 1999. Tale til Folketinget 5/10 1999.

Socialministeriet og Indenrigs- og sundhedsministeriet: *Handlingsplan om social beskyttelse og inklusion 2006-2008*, kap. 2. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/nap/denmark_dk.pdf

Per H. Jensen er professor i social policy ved Aalborg Universitet og medlem af forskningsgruppen CCWS.

Annick Prieur er professor i sociologi ved Aalborg Universitet og leder af forskningsgruppen CASTOR.

Foto: Grafisk Himmel